

113889

Slovstvo.

Deutschlands südöstliche Marken im 10., 11. und 12. Jahrhundert von Dr. Victor Hasenöhr. Mit 6 Karten. Wien 1895. In Commission bei E. Tempsky, Buchhändler der kais. Akademie der Wissenschaften. 8°. 144 str. To je naslov ravnokar izdanemu separatnemu odtisku iz 82. zvezka »Archiv-a für österreichische Geschichte.« Ker se pisatelj peča tudi s starejšo kranjsko zgodovino, ne bode odveč, če kratko posnamem njegova izvajanja.

Od l. 970. sem nahajamo ob jugovzhodni meji nemškega cesarstva več mejnih grofov in polagoma se je tu razvila polna vrsta mejnih krajin od češke meje do Jadranskega morja. Najprej pa se mora določiti, kaj pomenita v onem času izraza »marchia« in »comitatus.« Marchia pomeni velikokrat sploh krajinski svet, toda zaznamuje tudi posamezne upravne okraje krajinskega sveta. V tem se pa nahajajo tudi posamezne grofije, ki so največkrat zaznamenovane z imenom grofa ali pa imajo tudi svoje ime, n. pr. l. 973. »comitatus Poponis comitis quod Carniola uocatur et quod uulgo Creina marcha appellatur¹⁾, l. 1230. »comitatus Carniole«²⁾. Če je treba določiti v listinah lego kakega kraja, pravi se, da leži v krajinskem svetu (in marchia) ali pa v kaki posamezni krajini, ali v kaki grofiji in v krajini, ali pa se imenuje samo grofija, v kateri leži dotični kraj. Nahajajo se kraji, o katerih se pravi enkrat, da leže in marchia, drugikrat, da so in comitatu, ne da bi se bila vršila med tem kaka sprememba v upravni razdelitvi. To kaže, da se iz različnosti poznamenovanj ne sme sklepati na različnost upravnih okrožij. Za Kranjsko se sme ozirati pri tem vprašanju samo na listine do l. 1100., ker se je tu pozneje razvila ona prvotno neznana razlika. Listine kažejo, da so bile grofije uvedene po vsem krajinskem svetu; mejni grof je upravljal ali več takih grofij, kakor najbrž v Avstriji, ali pa jedno samo,

¹⁾ Schumi, Urk. B. I. 11.

²⁾ Schumi, Arch. I. 158.

F2C

1245/1952

113889

kakor na Kranjskem. V tem slučaju se sklada krajina (marchia) z grofijo (comitatus) in oba izraza pomenita isto. Tako najdemo tudi za upravljačoe uradnike časih besede »marchio,« časih »comes.« V vzhodni krajini se imenuje Burkhard vedno marchio, Leopold I. najprej marchio, pozneje l. 985. comes, okrog l. 987. marchio, Henrik I. l. 995. comes, l. 1002., dné 1. julija, comes, dné 1. novembra marchio. Šele od l. 1048. dalje nahajamo samo marchio. Tudi na Kranjskem se imenujeta Popo in Waltilo samo comes, od l. 1040. dalje se rabi tudi tu samo marchio. Iz tega se vidi, da sta oba naslova jednakopravna, saj mejni grof iz početka ni bil ničesar drugzega nego grof, čegar grofija je bila v krajini.

Iz dosedanjih izvajanj sledi, da je mogoče nekatere izraze v listinah razlagati drugače, nego so se umevali doslej. V listinah 13. stol., ki govoré o podelitvi Kranjske in Istrije akvilejskim patrijarhom, se pravi, da sta se podelili »marchiae Carniole et Istrie cum comitatu.« Iz tega se ne sme sklepati, da je bilo tedaj poleg obeh krajin tudi še dvojé od onih različnih grofij. Da je to mnenje napačno, sledi iz primerjanja raznih listin, katerih predmet je ta podelitev. L. 1077. je dobil oglejski patrijarhat od Henrika IV. »marchiam Carniole — omnigena lege et quo sibi placeat jure utatur«³⁾ in isti dan tudi »comitatum Istrie — ea quippe racione, ut idem prefatus patriarcha Sigewardus liberam potestatem habeat eundem comitatum possidendi, obtinendi vel cuicumque dandi.«⁴⁾ L. 1093. pravi Henrik IV.: »Marchiam nomine Carniolam Aquilejensi ecclesiae — dedimus, postea vero — eandem Marchiam praedictae ecclesiae subtrahendo abstulimus, alii eam concedentes. Nunc igitur recognoscentes justitiam — praefatae ecclesiae reddidimus — praedictam Marchiam Aquilejensi ecclesiae — in proprium dedimus.«⁵⁾ Na besedilo te listine se naslanjajoč potrjuje Inocencij II. l. 1132. patrijarhatu »comitatum Istrie in marcham Carneole.«⁶⁾ L. 1210. pravi Oton IV.: »Cum propter enormes excessus Henrici quondam marchionis Ystrie, quos ipse nomine criminis lese maiestatis in decessore(!) nostro domino Philippo commisit, marchia Carniole et Ystrie cum comitatu et universis pertinentiis suis — per sententiam principum sibi fuerit abiudicata et

³⁾ Schumi, Urk. B. I. 63.

⁴⁾ Urk. I, 64.

⁵⁾ Urk. I. 67.

⁶⁾ Mitth. d. hist. Ver. f. Krain 1856, p. 37.

ad dominium imperii marchia Ystrie libere et absolute sit addita, nos eandem marchiam — Ludovico duci Bavarie iure feudali concessimus. Procedente vero tempore — Wolcherus patriarcha Aquilegensis — in presencia principum de predicta marchia nobis questionem movit et, quod ex antiqua donatione Henrici regis augusti tertii ecclesie Aquilegensis pertineret — demonstravit — prefatus dux sepedictam marchiam — in manus nostras resignavit et nos eam — Aquilegensis ecclesie cum omni honore et universis pertinentiis — donamus.⁷⁾ To podelitev je potrdil Friderik II. najprej l. 1214. z besedami: »Insuper marchiam Carniolam et Istriam cum comitatu et honore et universis pertinentiis — Wolchero patriarche — donavit — eidem Wolcherio et ecclesie Aquilegensis — perpetuo habenda et possidenda confirmamus.«⁸⁾ L. 1220. kot cesar ponavlja to potrdilo z istimi besedami, samo s spremembo: »marchiam Carniole et Istrie cum comitatu et omni honore et universis pertinentiis.«⁹⁾ Omeniti je še listina iz l. 1230., s katero potrjuje Friderik II.: »— idem dux Meranie in presentia principum ceterorum nostrorum conspectui se presentans petitionis, quam dudum contra eundem patriarcham de marchia et comitatu Histrie et Carniole, quos dictus patriarcha in feudum pro eadem Aquilegensis sede ab imperio tenet, dudum et sepe jam moverat, spontanea cessione et gratuita voluntate remittens in perpetuum ei et eidem sedi Aquilegensis, omne jus et questionem que contra eum in eisdem Marcha et Comitatu Histrie et Carniole requirere poterat si quid juris in iis videbatur habere.«¹⁰⁾ Jedna listina se torej sklicuje na drugo; l. 1093. podeljuje Henrik IV. gledé na pravice Ogleja in Oton IV. utemeljuje svojo podelitev s tem, da je Oglej dokazal svoje pravice do Istre (za Kranjsko manjka listine), in se izrecno sklicuje na Henrikovo listino. Friderik II. se naslanja na besede Otona IV. in tudi v zadnji navedenih listin je govor o pravicah patrijarhata do obeh mark. Ni torej dvoma, da je predmet podelitve vedno ostal isti, čeprav so poznamenovanja različna. Iz tega sledi, da je comitatus Istrie, kateri se podeljuje l. 1077., identičen z istersko krajino (marchia Istrie ali Istria) poznejših listin; dalje pa tudi sledi, da poznejše

⁷⁾ Arch. I. 41.

⁸⁾ Arch. I. 156.

⁹⁾ Arch. I. 44.

¹⁰⁾ Arch. I. 158.

listine ne podeljujejo ničesar več, nego prve, čeprav stoji v teh samo *marchia*, v onih pa se daje patrijarhom *marchia cum comitatu*, ali l. 1230. *marchia et comitatus*. Razložek je samo ta, da je bilo treba v 13. stol. razen krajine omeniti tudi k tej spadajoče pravice, posebno grofovske pravice, a prej je bilo to umevno samo ob sebi. *Comitatus* torej v teh listinah ne pomenja grofije, ampak grofovske pravice.

Drugo vprašanje je, kak pomen je imel v onih časih izraz *pagus*. Za Karolingov pomeni *pagus*, kakor znano, upravno okrožje grofovo. Pozneje pa znači *pagus* velik okraj sploh in je primeroma isto, kar n. pr. *provincia*, *regnum*, *regio* itd. *Pagus Creina* n. pr. ni nikako strogo tehnično poznamenovanje.¹¹⁾

Po tem uvodu razpravlja Hasenöhrl posamezne krajine ter govori na str. 100. seq. o Kranjski. Dosedanji zgodovinarji so bili mnenja, da je bila Kranjska že v 10. stol., takoj pri ustanovi krajine, razdeljena na več (dvoje ali troje) upravnih okrožij in to mnenje se je vkljub Huberjevih opomenj¹²⁾ ohranilo do najnovejšega časa. Do l. 1077. se imenuje kranjska dežela *Carniola*, *Creina*, *Creina marcha* ali *marchia Creina*. Da pomeni *Carniola* in *Creina marcha* isto, je razvideti iz že navedene listine v l. 973,¹³⁾ in če to primerjamo z neko drugo iz istega leta,¹⁴⁾ vidimo, da tudi *Creina* ni nič družega, zakaj v tej listini se pravi, da kraji okrog Škofje Loke leže »in regione vulgari vocabulo *Chreine*«¹⁵⁾ itd. in to so vendar ravno tisti kraji, o katerih pravi prva listina, da spadajo h *Carnioli* ali *Creina marcha*. In ker je Bled ležal l. 1011. »in pago *Creina* in *comitatu Odalrici*«¹⁶⁾, a l. 1040. »in *marchia Creina* in *comitatu Eberhardi marchionis*«¹⁶⁾, tudi četrto poznamenovanje »*marchia Creina*«¹⁷⁾ znači isto kot prejšnjih troje. Iz razlike v imenih se na Kranjskem torej ne da sklepati na več upravnih okrožij.

Upraviteljev kranjske dežele poznamo petero: 1) *Popo*; l. 973., 2) *Waltilo*; 989¹⁷⁾: »in regione uulgari uocabulo *Chreine*

¹¹⁾ Omenjam tu, da tudi za Karolingov v krajinah ni bila nikdar uvedena razdelitev v okrožja (*Gauc*, *pagus*).

¹²⁾ *Mitth. d. Inst. f. öst. Geschforschg.* VI. 391.

¹³⁾ *Urk. B. I.* 11.

¹⁴⁾ *Urk. B. I.* 12.

¹⁵⁾ *Urk. B. I.* 24.

¹⁶⁾ *Urk. B. I.* 35.

¹⁷⁾ *Urk. B. I.* 14.

et in marchia ducis Heinrici et in comitatu Waltilonis comitis;« 1002¹⁸⁾: »in regione Carniola et in comitatu Waltilonis comitis;« 1004¹⁹⁾: »Ueldes situm in pago Creina nominato in comitatu Uua-tilonis;« 3) Udalrik I., 1011²⁰⁾: »— Veldes — in pago Creina in comitatu Odalrici;« 4) Eberhard, 1040²¹⁾: »Circheniza — in marchia Creina in comitatu Eberhardi marchionis;« 1040²²⁾: »a fluuio — Vistrizza usque ad curtem — Ueldes — in Marchia Creina in comitatu Eberhardi marchionis;« 1040²³⁾: ravno tako. 5) Udalrik II.; 1058²⁴⁾: »in marcha Kreina et in comitatu Odelrici marchionis;« 1062²⁵⁾: »in pago Creine in Marcha ad eundem pagum pertinente in comitatu Vodalrici marchionis;« 1063²⁶⁾: »in marchia Odalrici marchionis.«

Iz navedenih listin uvidimo, da sta imela Popo in Waltilo isto grofijo, ker je v grofiji obeh ležala Škofja Loka. V Waltilonovi grofiji leži Bled, ki spada tudi k grofijam Udalrika I. in Eberharda. Ker ležita v Eberhardovi grofiji Bled in Cirknica, spadajo k nji gotovo tudi vmes ležeči kraji okrog Škofje Loke. V grofiji Udalrika II. leže »montes Staeninberch et Otales« pa tudi kraji ob Krki, torej morajo biti tudi med temi ležeče pokrajine pod njegovo oblastjo in zato je upravljal Ulrik II. isto okrožje kot njegovi predniki. Vsi ti grofje in mejni grofje so torej upravljali vso kranjsko deželo, kar je je spadalo k nemškemu cesarstvu. Da je bila Kranjska v tem času krajina, kaže naslov »marchio« in poznamenovanje »Creina marcha« itd., še jasneje pa, da se pravi o nekaterih krajih na Kranjskem, da leže in marchia brez dodatka (t. j. na krajinskem svetu sploh) n. pr. l. 973., 1062. in 1063. v že navedenih listinah. Ob enem pa je bila Kranjska tudi »comitatus.« Razloček med »marchia« in »comitatus« se ne sme delati, na Kranjskem so bile ravno take razmere kot v ostalih krajinah, vsi deli Kranjske spadajo ob enem h krajini in k grofiji. Wahnschaffe, Huber in Mell

¹⁸⁾ Urk. B. I. 22.

¹⁹⁾ Urk. B. I. 23.

²⁰⁾ Urk. B. I. 24.

²¹⁾ Urk. B. I. 34.

²²⁾ Urk. B. I. 35.

²³⁾ Urk. B. I. 36.

²⁴⁾ Arch. B. I. 6.

²⁵⁾ Urk. B. I. 51.

²⁶⁾ Urk. B. I. 52.

menijo, da je bila Kranjska iz početka samo grofija in da »marchia« v zvezi »marchia Creina« pomeni le deželo ob meji, ne krajino, in šele Eberhard je prvi mejni grof kranjski. Taka grofija brez krajine se pa ob meji ne nahaja nikjer in tudi naslov »comes« ne govori za to mnenje, ker je, kakor že vemo, istega pomena kot »marchio.«

S temi Hasenöhrlovimi nazori se nikakor ne skladajo dosedaj merodajna mnenja, da se je Kranjska delila na več upravnih okrožij, kakor trdijo Richter,²⁷⁾ Hitzinger,²⁸⁾ Schumi²⁹⁾ in Mell.³⁰⁾ Schumi se opira posebno na razloček med »marchia« in »comitatus,« ki se pa ne sme delati v tem času, in pa na genitiv »marchia Creina.« Toda kakor pri zaznamenovanju »ducatus Styrie« ni misliti na to, da je bila poleg štajerske vojvodine še posebna k Štajerskemu spadajoča vojvodina, tako tudi na Kranjskem poleg krajine ni bila še posebna Kranjska. Opirajoč se na svojo hipotezo trdi Schumi, da je dobil Oglej l. 1077. samo Dolenjsko, a patrijarhatu je bila podeljena vsa Kranjska. Svojemu mnenju na ljubo se je osmelil Schumi premeniti na nekaterih mestih acc. Carniolam v gen. Carniole. Iz tega, da je Oglej dobil vso Kranjsko, se da razložiti, zakaj ne najdemo v listinah nikjer nobenega upravitelja grofije kranjske.

Oméniti je še nekaj. Od l. 1077. se nahaja izraz »marchia Carniole« samo v listinah cesarjev, papežev in oglejskih očakov, v vseh drugih listinah pa se razločuje med »Carniola« in »marchia,« ki znači samo Dolenjsko. Na Kranjskem so si namreč pridobivali posvetni knezi vedno več posestev in pravic, oblast patrijarhov kot mejnih grofov pa je bila vedno manjša. Ni se več dejalo marchia Carniole, ampak kar Carniola, in ob enem je nastala navada, vzhodne kraje zaznamenovati z marchia; ta izraz pa tu ne pomeni mejne grofije, ampak sploh pokrajino ob meji. Prav polagoma si je ta razloček napravil pot tudi v uradni način govorjenja. Šele od tega časa imamo na Kranjskem dvoje upravnih okrožij, prej pa ne.

Istra se v starejšem času imenuje »comitatus,« od Udalrika II. sem pa »marchia.« Ta razloček se da razlagati iz nedjednakega uradnega poznamenovanja v Italiji in na Nemškem. V

²⁷⁾ Hormayer. Archiv f. Süddeutschland 1819.

²⁸⁾ Mitth. d. hist. Ver. f. Krain 1856, p. 34.

²⁹⁾ Archiv f. Heimatkunde, 1. in 2. zvezek.

³⁰⁾ Hist. u. territoriale Entwickl. Krains.

Italiji je bil marchio jednakopraven z vojvodo,³¹⁾ na Nemškem pa z navadnim grofom. V Istri je gospodoval najprej italjanski vpliv, a od l. 976. je bila Istra združena s Koroško in nemške naprave so našle pot v istersko grofijo, katero so začeli imenovati »marchia« v nemškem zmislu. Prvi grof iz nemške rodovine Weimar-Orlamünde se je torej zval »marchio« (t. j. grof ob meji ležeče grofije). L. 1077. je dobil Istro Oglej in zato prevaguje zdaj poznamenovanje »comitatus.« Koroški vojvoda namreč ni izgubil vseh svojih pravic do Istre, a ko bi se bila po l. 1077. imenovala »marchia,« bi bil patrijarhat to lahko razumel v italjanskem zmislu in bi bil zahteval v Istri vojvodske pravice. Zato so dejali »comitatus Istrie,« toda Oglej je dobil vsa Istro in razložka ne smemo delati med grofijo in mejno grofijo istersko.³²⁾

Rad bi navedel še nekoliko velezanimivih stvari iz Hasenöhrlove knjige, a spis mi je že narasel čez mero, zato le še malo besed! Hasenöhrlova hipoteza se ne more zvati popolnoma nova, kajti v glavni stvari je isto trdil Huber, da namreč Kranjsko v starejšem času ni bilo razdeljeno, seveda trdi tudi po krivem, da je bil še Eberhard prvi mejni grof, kar sem pa že omenil. Istega mnenja kot Hasenöhrl je tudi Milkovicz.³³⁾ Schumijeva hipoteza se ne da podpreti z nobenim tehtnim dokazom, nima nikake znanstvene vrednosti in je le povod, da moramo Schumijeve publikacije upotrebljati z največjo previdnostjo, ker je, kakor sem zgoraj povedal, večkrat popravil tekst listin svojemu mnenju na ljubo. Za starejšo kranjsko zgodovino bo pač Hasenöhrlova knjiga odločilna in težko bode, podreti njegovo hipotezo, zlasti če pogledamo na zemljevid in vidimo, da kraji, o kojih se pravi, da so »in marchia«, leže na Gorenjskem, a narobe so marsikateri, o katerih govore listine, da leže »in comitatu«, na Dolenjskem. Tako leži »in marchia« Otaleški Vrh, a »in marchia et in comitatu« pa n. pr. Krka, Lipnik v trebanjskem okraju, Ponovbreg, Velika ali Mala Loka pri Trebnjem (t. j. Lonsa v Urk. B. I. str. 187., po Hasen-

³¹⁾ Einhard piše o Balderihovi marki, Vita Hludow. pa pravi: »Pulsus est ducatu.«

³²⁾ Primeri naj se, kar piše o tem Czoernig, Görz u. Gradisca str. 266 v opomnji, isto tako str. 292. in 384. Isterska grofija je nastala stotvar l. 1112.

³³⁾ Glej: Ein Blick auf die neueste Geschichtsliteratur Krains v »Laib. Ztg.« 1888 št. 113—119, kjer ocenjuje Schumijeve in Mellove publikacije.

öhrlovem mnenju, ne pa, kakor Schumi pravi, Laze, ker se to ne sklada z drugimi, v isti listini imenovanimi kraji.) Tudi v Istri se ne bo dal razloček med mejno grofijo in grofijo dokazati. Tudi v Istri leže kraji, kateri so, naj bodo »in marchia«, in oni, o katerih je rečeno, da so »in comitatu,« tako mešani med seboj, da ni mogoče delati razlike med »marchia« in »comitatus.« V Istri imamo ta razloček šele od l. 1112., na Kranjskem pa od začetka 13. stol.

Končujem svojo poročilo o Hasenöhrlovi knjigi, ki jo morem gorko priporočati vsakemu, kdor se peča s starejšo kranjsko zgodovino. Čeprav gotovo ni storila konec literarnim bojem o tem vprašanju, priznati moramo, da je važen pojav na našem znanstvenem polju, in da je stvar za doberšen del približala končni rešitvi.

Vladimir Levce.

E E
M M
A A
A A

Natisnil A. Klein & Comp. v Ljubljani.

1015
506
11/11/1911